

Zdeněk Beránek – Alžírsko. Krize devadesátých let (2013)

Jan Záhořík

*Centrum afrických studií, Katedra historických věd, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni
nvgogol@seznam.cz*

ZHRUBA od roku 2011 sledujeme takřka denně turbulentní vývoj v severní Africe a na Blízkém východě, který byl obdařen přízviskem „arabské jaro“. Míni se jím vlna revolucí, majících široký společenský charakter, namířených proti vládám autoritativních panovníků, jakými byli či jsou Ben Alí, Muammar Kaddáfí či Husní Mubarak. Nejdélejšího trvání, byť s trochu jinými souvislostmi než třeba v Tunisku, má zatím konflikt v Sýrii, který si již vyžádal desítky tisíc mrtvých a stal se z něj de facto konflikt mezinárodní, neboť do Sýrie proudí stovky mladých muslimů z mnoha evropských zemí, zejména z Belgie a Francie.

V této souvislosti je však vhodné připomenout události v jiné zemi, která zůstává v posledních letech poněkud stranou zájmu mezinárodní veřejnosti, nicméně která své v jistém slova smyslu „arabské jaro“ prožila již v 90. letech. Tou zemí je Alžírsko, jedna z největších zemí Afriky, která si musela svoji nezávislost vybojovat v krvavé válce proti francouzské koloniální nadvládě v letech 1954–1962.

V roce 2013 se na pulty knihkupectví dostala monografie arabisty Zdeňka Beránka s názvem *Alžírsko. Krize devadesátých let*, a jak již název napovídá, těžištěm autorova výzkumu bylo právě dnes již částečně zapomenuté období občanských nepokojů, které nám mohou umožnit komparaci s dnešním vývojem v okolních zemích regionu. Autor rozdělil knihu do pěti kapitol, z nichž každá působí samostatným dojmem s vlastním úvodem a závěrem.

První kapitola je věnována terminologickému a teoretickému výkladu, zaměřenému především na problematiku přechodů k demo-

kracii, nedemokratických a demokratických režimů, kde se autor věnuje především otázce, do jaké míry je demokracie aplikovatelná na arabsko-islámské prostředí, respektive jakou cestou došlo v Alžírsku k liberalizaci a jaké byly nástrahy a souvislosti této liberalizace. Jinými slovy, proč zrovna v Alžírsku vyústil demokratický proces (který jinak po skončení studené války zasáhl s různými úspěchy či neúspěchy značnou část Afriky) v politické násilí. Autor však příliš nezabředává do teoretických disputací a svou knihu pojímá, mohu-li si dovolit toto tvrzení, jako spíše etnografii politického vývoje v Alžírsku. O tom nás koneckonců přesvědčí již druhá kapitola, v níž se autor stručně, leč zároveň erudovaně dotýká dějin Alžírsko do roku 1988, přičemž si všímá společenských a ekonomických témat, vzniku nacionalistického hnutí, otázek půdy a zemědělství a ideologické orientace Alžírsko v době nezávislosti. To vše později sehrálo svoji úlohu v událostech, které tvoří páteř předkládané monografie.

Kapitola nazvaná prostě a výstižně „Liberalizace 1988–1992“ sleduje detailně krátkou, leč převratnou etapu v historii země, kdy docházelo k postupným reformám, které měly dalekosáhlé důsledky. V té době, podobně jako i v řadě jiných zemí stále ještě „studenoválečného“ světa, docházelo k vnitropolitickému prnutí mezi reformisty a konzervativci, přičemž jedni chtěli ekonomiku liberalizovat, druzí uchovat centrálně plánované hospodářství a státní dohled. Jistě bychom našli příklady i jiných zemí nejen v Africe, kdy ekonomické reformy byly kromě jiného motivovány i osobními zájmy příslušníků vládnoucí elity. Nejinak tomu bylo v okolí prezidenta Šadlího Bendžedída, který byl obklopen takzvanými reformisty, kteří však i přes patrný osobní prospěch sledovali se znepokojením nedobré postavení alžírské ekonomiky, a jedinou odpovědí tak musela být liberalizace. O skutečném stavu tamní ekonomiky však měla představu jen hrstka lidí, neboť režim úzkostlivě tajil reálná, mnohdy spíše hrozivá, čísla o stavu země.

Jedním ze zlomových okamžiků v recentních dějinách země byl říjen 1988, kdy došlo nejprve k vyhlášení stávkou pošty a později i řady dalších podniků, čímž byly v reakci uvedeny do pohybu a pohotovosti ozbrojené složky, které měly režim chránit před možným nebezpečím v podobě ozbrojeného povstání. Nový rozměr sociálních nepokojů přinesla aktivita islamis-

tického hnutí, majícího značný mobilizační potenciál. Nepokoje z října 1988 vyústily v novou, reformní ústavu a nové volby prezidenta, jakož i v posílení pozice parlamentu, a tudíž ke snížení autoritářského prvku Bendžedidova režimu.

Rozhodujícím faktorem, který dost možná vládní orgány podcenily, byl nárůst preferencí a popularity Fronty islámské spásy (FIS), jejíž vítězství ve volbách si patrně nikdo nepřipouštěl, a proto byly svobodné volby vyhlášeny na přelom let 1991 a 1992. Výsledek prvního kola voleb však zasáhl především armádu, která se obávala ohrožení země i svých vlastních zájmů. Do druhého kola vstupovala FIS jako jednoznačný favorit, mající ve většině obvodů své příznivce. Pokud by se FIS podařilo získat 135 křesel, měla by ústavní většinu, která by ji umožňovala vytvořit ústavu k obrazu svému. Bylo zřejmé, že toto nebyl scénář, který by si vojenské velení přálo, a tak začalo chystat kroky nutné k zastavení druhého kola voleb, které mělo proběhnout 16. ledna 1992. Následný vývoj již šel k tomu, aby byl FIS jakkoliv znemožněn vstup do vládních lavic. V letech 1991 a 1992 se vytvořily různé islamistické skupiny, které rozpoutaly v následujících letech řadu násilností v reakci na zmařené volby a aspirace FIS. Tomu se věnuje čtvrtá kapitola, která hodnotí souboj těchto dvou skupin, vládního a vojenského velení na straně jedné a islamistických skupin na straně druhé, to vše na pozadí ekonomické a společenské situace, kterou autor vhodně ilustruje na konkrétních příkladech a za využití komparativních tabulek a primárních dat.

Poslední kapitola zachycuje období konsolidace režimu po skončení největších krutostí a násilností, přestože navrátit důvěru přerušnému demokratizačnímu procesu bylo nesmírně obtížné a alžírská společnost se s touto svojí minulostí potýká dodnes. Bylo by nicméně mylné domnívat se, že po roce 1996 nastal v Alžírsku ústavní pořádek, některé z islamistických skupin, výrazně nespokojených s „ukradenými volbami“, nadále terorizovalo civilisty, a počet mrtvých tak narůstal i ve druhé polovině 90. let. Autor i zde projevuje svoji erudici, která je patrná již jen při letmém pohledu do seznamu bibliografie či poznámkového aparátu. Kromě primárních pramenů různého druhu autor vycházel z bohaté, především francouzsky psané literatury. Kniha je opatřena i malou encyklopedií hlavních postav moderních a současných alžírských dějin a seznamem zkratk. Velmi hutná

monografie, která se snaží nahlížet na sledovanou periodu interdisciplinární optikou, tak takřka postrádá slabiny a vyplňuje určitou mezeru na českém akademickém trhu. Zároveň též ukazuje na značný potenciál mladé generace badatelů, kteří se zabývají spíše „marginálními“, leč důležitými tématy současného světa a blízkého sousedství Evropy, kam patří právě Afrika.

Beránek, Z. 2013. Alžírsko. Krize devadesátých let. Praha: Karolinum. 252 s.

Jan Záhořík – Ohniska napětí v postkoloniální Africe (2012)

Filip Strych

*Centrum afrických studií, Katedra historických věd, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni
filip.strych@gmail.com*

AFRIKA je mnohdy chápána jako ztracený kontinent. Po téměř dvou stoletích kolonialismu se některé země těší již padesáti letům nezávislosti. U jiných, jako v případě Eritrei, je to pouze necelých dvacet let. Avšak odchod bývalých koloniálních metropolí pro mnohé země znamenal otevření starých křivd a konfliktů minulosti. Najednou docházelo k novým konfliktům mezi odedávány nepřáteli. Začala tak vznikat nejrůznější ohniska napětí. Právě toto slovní spojení ztělesňuje ústřední motiv nové knihy *Ohniska napětí v postkoloniální Africe*.

Autor Jan Záhořík přednáší například na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni nebo na University of New York in Prague. Při svém výzkumu několikrát navštívil Etiopii, ale také Rwandu nebo Jižní Súdán. Obálka se sestává ze dvou polovin; horní část zabírá fotografie sídla Dembi Dollo a spodní polovinu vyplňuje zelené pozadí s bílým titulem knihy. Znamení kontrastu a rozpolcenosti tak dokresluje představu většiny konfliktů nejen v postkoloniální Africe. Grafická úprava knihy může být považována za zdařilou, ale oproti předešlé knize *Subsaharská Afrika a světové*

mocnosti v éře globalizace by snesla přehlednější rozdělení, např. jednotlivé kapitoly by mohly být lépe oddělené, což by bylo záhodno při značném množství podkapitol a jejich jednotlivých částí (z nichž některé mohou být diskutabilní a snesly by spojení do větších celků). Čtenář se tak může snadno ztratit. Na konci se nachází nezbytný rejstřík osobností, autorů i klíčových pojmů publikace.

Knihu lze rozdělit do pěti částí, včetně závěru, přičemž část *Historický přehled a Vlivy, příčiny a souvislosti konfliktů v Africe* spolu úzce souvisejí a můžeme je pokládat za jeden celek. Úvod poskytuje přehled použité metodologie pro snazší orientaci a zasazení do celkového kontextu. Záhořík se zde snaží definovat pojmy jako postkoloniální Afrika, kriminalizace státu, good governance apod. Jako jednoznačné plus lze označit mezioborovost a související ohled na rozrůzněnost afrického kontinentu a dále zapojení případových studií v kontrastu s historickým kontextem. Dostává se nám tak jedné platformy, zohledňující důležité aspekty zkoumané problematiky. Publikace proto obsahuje primární prameny jako denní tisk, dokumenty Organizace spojených národů, International Crisis Group, Světové banky, Human Rights Watch, nebo i prezentace z konferencí nebo například postřehy z televizních pořadů, rádiových debat, či vlastní rozhovory týkající se především případové studie o separatismu v Etiopii. Publikace odkazuje pod čarou, v čemž spatřuji výhodu pro čtenáře, který není nucen neustále knihou listovat a dohledávat patřičné odkazy na konci.

Hlavním argumentem autora (na s. 12) je, že *ohniska napětí v postkoloniální Africe nelze studovat pouze na základě jedné kauzality (ekonomické, politické, etnické, sociální), ale pouze jako multikauzální konflikty, v nichž se obvykle mísí několik vlivů a příčin*. Tuto svou tezi ostatně dokazuje v celé knize, když zkoumá nejrůznější konflikty od nacionalismu, přes gerilové boje, genocidu ve Rwandě až například po boje o nerostné bohatství. Záhořík deklaruje (na s. 13), že kniha „*neaspíruje na to, stát se autoritativní publikací v oblasti teorie konfliktů*.“ Toto tvrzení ospravedlňuje tím, že mnoho teorií, zabývajících se konflikty, pak bývá obviňováno ze statickosti. Navíc z rozložení publikace vyplývá jednoznačné zaměření na konkrétní problémy ohnisek konfliktů, jejich historických kořenů a současných vyústění, spíše než koncentrace

na přílišné teoretizování. Právě používání příkladů, jejich rozmanitost a kontext dodává dílu dynamičnost a přidává na atraktivitě. Na s. 15 jsou nám předloženy dvě teorie konfliktů, které se navzájem volně prolínají a prostupují všemi kapitolami. První z nich zní: „*Postkoloniální konflikty a ohniska napětí v Africe jsou výsledkem krize státu a vládnutí*.“ Druhá je označena jako „*krize identity*“ a ta je bezprostředně navázána na krizi státu.

Text dokresluje přehledné tabulky (střídání vlád v Nigérii, Horowitzova klasifikace dispozic k odloučení, typologie konfliktů, počet obyvatel v Deltě Nigeru v průběhu 20. století). Osobně bych volil buď jejich přehledný seznam, který v knize chybí, nebo bych je zařadil na konec, stejně jako se stalo v případě map. Ty lze rovněž označit na první za přínos, nicméně u některých (u map 3, 4 a 5) chybí měřítko, a proto jejich zařazení vyznívá do prázdna. Na druhé straně není nutné mapy datovat, jelikož všechny (s výjimkou přehledové mapy č. 2) odkazují na současnost.

Druhá část publikace (*Historický přehled, Vlivy příčiny a souvislosti konfliktů a válek v Africe*) z části navazuje na část metodologickou. Snoubí v sobě jak čistě historický pohled na dějinné souvislosti a příčiny konfliktů v Africe, a to i v nedávném globálním kontextu konce devadesátých let, tak teoretický rámec jako např. *Kategorie separatistických hnutí*, opírající se ale o názorné příklady z Rohu Afriky. Celou jednu třetinu díla tak lze chápat jako „vstup“ k meritu celé problematiky – konkrétním příkladům konfliktů a napětí v postkoloniální Africe. Ty nalezneme seřazené podle jednotlivých regionů od Súdánu přes region Velkých jezer až po Západní Afriku a Guinejský záliv. Osobně bych proto začal Západní Afrikou a Guinejským zálivem a pokračoval Súdánem a regionem Velkých jezer. Samostatně stojící část věnovaná Etiopii by mohla být (nikoliv nutně) zařazena dříve, a ne až na úplný konec.

Na závěr lze říci, že Záhoříkova publikace si drží svůj standard, který autor nastavil předchozími publikacemi jako *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace* nebo nedávno vyšlé *Dějiny Rwandy a Burundi*. Navíc jak *Subsaharská Afrika*, tak *Ohniska napětí* nabízejí vhodný materiál pro doplněný autorových přednášek na Západočeské univerzitě, hodí se pro širokou škálu humanitních oborů; pro stu-

denty historických, politologických i antropologických věd.

Záhořík, J. 2012. *Ohniska napětí v postkoloniální Africe*. Nakladatelství Karolinum. Praha. 274 s.